

Urdaabrunn

Tidens källa - vid den rot af Yggdrasil, som går till Asgård.

Nr. 15 December 2022

Utges av Länsstyrelsen i Örebro län och ingår i landsbygdsprogrammet, som finansieras gemensamt av svenska staten och EU

Lantras och lantsort

Lantraser hänvisar till djurslag och lantsorterna till växtgrödor. Lantraser och lantsorter har funnits i tusentals år. Jordbruk, djurhållning och förädling går hand i hand.

När grupper av människor lämnade tillvaron som jägare- och samlare för jordbruk och boskapshållning, kom denna ekonomi till del att vila på förädling, alltså det urval av växter som ur mänskans synvinkel gav det bästa och inte i förstone att förlita sig på ett *naturligt urval* som var det rådande innan jordbruket utvecklats. Och allt tog sin tid. Det har nu gått 14 000 år!

Stenåldersbönder, skolplansch 1940, målning av Nils Asplund

Det man ville ha gynnades till nackdel för annat som inte gagnade de tidiga jordbrukarna. Med tiden tog strävan att få ut så mycket råvara som möjligt över. Storskaligheten medförde mer ensartade sorter och raser. Lågavkastande sorter marginaliserades.

Lantras, lantsort och kultursort

Hedemorahöns, Dala lantvete och potatissorten Jämtlands vit andas det jordnära och lokala. Namnen ovan är exempel på lantraser och lantsorter, alltså djur och växter som korsats och utvecklats under lång tid och kännetecknas av en anpassning till förhållandena i en specifik geografisk miljö.

Viktigt att poängtera är begreppsskillnader mellan *lantras* eller *lantsort* och kultursort. Lantsort eller lantras beskriver tamformen av en art som inte genomgått en konventionell förädling.

Kultursorter är jämförelsevis ett mer övergripande begrepp som även omfattar äldre och ursprungliga sorter. Exempelvis kan kultursorter inbegripa både *enkornsvete*, en ursprunglig vetesort likaväl som *Ölandsvete*, en lantsort.

Själva klassificeringen när det kommer till lantraser och lantsorter är ofta präglad av ett namn på en gård, by eller person men kan även namnbestämmas utifrån växtens form och uppbyggnad (morfologi).

Gråärtor

Vanliga svenska lantsorter

- Ölandsvete
- Gråärt
- Svarthavre
- Nakenkorn
- Svedjeråg
- Solhavre
- Svedjerova

De finns också ett varumärke kopplat till lantsorter och lantraser, ett slags kulturmärke för ett visst geografiskt område eller särskilda produkttegenskaper som kan vara sensoriska och näringsmässiga. I ett framtida scenario kan kultursorter vara viktiga i matproduktionen, främst utifrån deras unika klimatanpassade egenskaper. Lantsorter som blivit mer eller mindre etablerade har kunnat nå ytterligare kunder genom att ha lanserats i frökataloger.

Många lantsorterna har sparats i genbanker, där syftet kan sägas vara att bevara dessa sorter och deras genetiska kod för evinnerlig tid.

Svenska lantraser

- Fjällnära boskap, en oförädlad variant av fjällkon
- Jämtget
- Lappget
- Sydsvensk göingeget alt Göingeget
- Åsbohöna
- Väneko
- Linderödssvin
- Blekingeanka
- Klövsjöfår

Foto: Torgny Frembäck

Kreatur på gården Stora Kortorp

Andra djurslag

Några lantraser som vanligtvis inte kommer i åtanke är häst, kanin och bin. Dessa djurslag har historiskt varit viktiga för människan, dels genom arbetshjälp i jordbruken dels för människoföda men också för ekosystemen.

Det nordiska biet liksom andra insekter har en avgörande effekt på den biologiska mångfalden genom deras pollinering. En typ av ekosystemstjänst.

Hästen och mänskan som följt varandra i uppemot sextusen år medan kaninen, i formen tamkanin, som under kristider blev ett vanligt djurslag på gårdarna, kom in långt senare.

En studie – sommaren 2018

Lantsorter och lantraser har genom historien, men särskilt under den senare tiden, utmärkts sig vara viktiga på flera sätt. De bidrar till en ökad biologisk mångfald genom dess artvariation. genom att bättre motstå sjukdom och skadeangrepp. Bättre tålighet vid varierande väderlekar. Om än med lägre avkastning.

Frågan är om de generellt sett lågproducerande lantsorter (kultursorter) i viss utsträckning kan bli ett komplement till de högavkastande framkorsade sorter med tanke på kommande extremväder.

Centrum för biologisk mångfald (Sveriges Lantbruksuniversitet) genomförde telefonintervjuer med ett 60-tal odlare av spannmål om deras erfarenheter under torkåret 2018. Odlare av både gamla lantsorter (i studien benämnda kultursorter) som konventionella sorter menade att de äldre sorterna gav en jämnare avkastning, ”mer skördestabila” än de dominerande spannmålssorterna under torkåret 2018. Rapporten bör läsas i sin helhet, se länk nedan.

Kålrotsepilog

När ordet lantsort kommer upp tänker vi kanske främst spannmål och baljväxter, men även bland till exempel rotfrukter finns lantsorter. Kålrot av sorten *Bjursås* är ett sådant exempel.

I Sverige finns *Kålrotsakademien*, ett samfund som vill främja matkultur genom att bland annat koppla an till geografisk plats och produktens egenskaper för att tydliggöra råvarans berättelse. Varför kålroten då? Jo den togs i fokus på grund av dess kulturhistoriska anor i Sverige. Kålroten lär ha uppkommit i Sverige under 1600-talet som en korsning mellan kål och rova. Spreds över världen av emigrerande svenskar.

Syftet med akademien är att främja råvarans kulturella mening och mervärde, både till en specifik plats och till människan för att bygga upp en stolthet av landets kulturarv i en alltmer globaliserad världsbild.

Källor:

Börjesson, A., Strese, E-M., Wiking Leino, M. (2014) Från Sammet till Pansar – svenska åkrar i nya kläder. *Svensk Utsädesförenings Tidskrift 1-2014* <http://www.rottle.se/Sammet%20till%20Pansar.pdf>

Gerhardt, K., Wallman, D., Axelsson Linkowski W., (2019) Äldre sorters spannmål och extremvädret 2018 – hur gick det? *SLU Future Food Reports 8* <https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/fu-food/publikationer/future-food-reports/aldre-sorters-spannmal-ff8-web.pdf>

kålrotsakademien.se